

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ РЕГІОНУ

Дишловий І.М.

В статті розглянуто сутність рекреаційно-туристичних кластерних утворень – їх цілі, завдання та складові елементи; проаналізовано організаційну структуру та систему взаємозв'язків всередині кластерів; наведено їх функціонально-галузеву структуру; перелічено переваги та недоліки кластерного підходу до розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні.

Постановка проблеми. В основі кластерів лежить принцип формування конкурентоспроможності в економіці. У свою чергу, останній формується наявністю конкретної галузі в економіці й процесом взаємності між галузями. Одна галузь починає впливати на іншу й, таким чином, або тягне останню за собою, або штовхає її вперед. Стало бути, взаємний обмін стає найважливішою умовою формування кластерів. З одного боку, конкурентоспроможні постачальники сприяють розвитку в країні споживаючих галузей. Вони забезпечують їх технологіями, стимулюють розвиток загальних виробничих факторів, породжують нових виробників. З іншого боку, одна галузь, конкурентоспроможна на світовому ринку, може також створити ряд нових суміжних галузей, забезпечуючи їм широкий доступ до кваліфікованої робочої сили, використовуючи родинну диверсифікованість визнаних компаній і стимулюючи виникнення нових фірм шляхом відгалуження. Отже, коли формується кластер всі виробництва в ньому починають робити один одному взаємну підтримку [1].

Таким чином, кластерний аналіз припускає подання кластерів на рівні галузей та їхніх сукупностей і міжгалузевих взаємин, але в рамках якої-небудь території: розміщення групи підприємств на рівні району або регіону або груп регіонів [2].

Виходячи з цього, цілком зрозуміло чому на сьогоднішній день у відповідних регіонах треба багато уваги приділяти кластерній моделі управління підприємствами в рекреаційно-туристичному секторі регіональної економіки. Цю тезу підтверджує і відоме визначення кластера М.Портера, який розкриває його сутність як «зосередження в географічному регіоні взаємопов'язаних підприємств і установ в межах окремої галузі» [3].

Крім цього, особливість рекреаційно-туристичної індустрії — регіональна спрямованість, адже основний чинник виробництва у цій

сфері — природні ресурси. Саме тому головною ознакою формування об'єднання довкола чи на базі туристичного підприємства є територіальна приналежність до конкретної місцевості, де ці ресурси сконцентровані. Таким об'єднанням і може бути саме рекреаційно-туристичний кластер.

Визначити рекреаційно-туристичний кластер можна як добровільне об'єднання взаємодоповнюючих одне одного підприємств різних форм власності матеріального і нематеріального виробництва, соціальної, рекреаційно-туристичної сфери, що тісно співпрацюють з науковими установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади, для досягнення економічного ефекту від створення і реалізації конкурентоспроможного рекреаційно-туристичного продукту [4].

Характерною особливістю рекреаційно-туристичного кластера є не лише взаємодоповнюваність підприємств, які до нього належать, але і неможливість функціонування їх поза рекреаційно-туристичною сферою [5]. Саме ці обставини визначають спрямованість нашого дослідження проблем кластеризації в рекреаційно-туристичній сфері.

Виклад основних результатів дослідження. Розглянемо кластер як ефективну форму організації господарського механізму функціонування рекреаційно-туристичної системи. Найважливішим у даному випадку є те, що підприємства різних галузей повинні, для досягнення найбільшої ефективності діяльності, працювати, виділяючи саме рекреаційно-туристичну сферу за пріоритетну. І таке рішення було б виправданим за даних умов, так як саме ця сфера має змогу задовольнити потреби місцевих підприємців та мешканців.

Основною метою створення рекреаційно-туристичних кластерів є внесок в оновлення та зміцнення регіонального економічного потенціалу; підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної галузі держави. Засобами досягнення мети повинні стати: визначення державних економічних пріоритетів, оптимального розподілу державної підтримки підприємств кластера; формування організаційної структури, необхідної для закріплення коопераційної системи і виконання коопераційних проектів.

Основні завдання, якими повинен займатися рекреаційно-туристичний кластер, такі:

- управління розвитком туристичного і оздоровчого центру, координація роботи його установ, підприємств і служб торгівлі, комерційної діяльності, сервісу;

- акумуляція розрізаних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів регіону, установ туризму, відпочинку і оздоровлення населення, комерційних підприємств і служб ринкової інфраструктури, їх множення і раціональне використання з метою ефективного розвитку рекреації;

- залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування модернізації і нового будівництва рекреаційних об'єктів, сервісного

обслуговування і комерційної діяльності;

- формування і раціональне використання цільових фондів;
- зростання рівня послуг, які надаються підприємствами кластеру;
- сприяння відтворенню і захисту природних комплексів і екосистем, флори і фауни, історико-культурних пам'яток;
- прогнозування і програмування перспективного розвитку кластеру, його фінансово-економічної та інвестиційної діяльності [6].

Кластер повинен також забезпечити залучення реальних організаційно-економічних, соціальних, фінансових, ринкових, інформаційних, правових механізмів і технологій управління; розробку, обґрунтування програм і бізнес-планів розвитку рекреаційних підприємств. Об'єднання в кластери дає можливість залучати фінансові ресурси в нові виробництва шляхом об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств того чи іншого кластера; залучення інвестицій через спільну участь в інвестиційних програмах; шляхом участі в конкурсах проектів, що фінансуватимуться як гранти; об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств для забезпечення гарантій на отримання кредитних ресурсів. При цьому забезпечується обмін інформацією, а також можливість виходу на зовнішні ринки. Таким чином, регіональний розвиток пов'язаний з формуванням нових інноваційних форм розміщення продуктивних сил - кластерів, які ґрунтуються на нових знаннях [7].

Крім того, кластерний підхід у сфері туризму активізує підприємництво через концентрацію ділової активності, тому сприяє створенню робочих місць, доходів, поліпшенню якості туристичних послуг, життя населення на території його запровадження. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності, можливості інтеграції інтелектуальних, природно-рекреаційних, трудових, фінансових матеріальних ресурсів у забезпеченні якості виробництва та послуг, що надаються.

Об'єднання в кластерні мережі посилює роль дрібного середнього підприємництва, дозволяє використати його інноваційний потенціал, розширює можливості виходу на світовий ринок.

У процесі створення, функціонування кластерів у сфері туризму сьогодні гнучко використовуються різні схеми інвестування, розподілу доходів і прибутків, що забезпечують баланс інтересів учасників стосовно до кожної конкретної ситуації [8].

З певною умовністю можна класифікувати створення кластерів за трьома напрямками їх генезису:

Перший - горизонтальна, тобто внутрішньогалузева, міжгосподарська кооперація підприємств (фірм) з метою підвищення спільного конкурентного потенціалу на ринку збуту виробленого продукту та послуг, більш активного впливу на ціни та інші умови їх

реалізації, зміцнення фінансового положення.

Другий - багатопрофільна вертикальна міжгосподарська інтеграція, яка будується за принципом єдиного технологічного ланцюжка на договірній основі або з реєстрацією юридичної особи.

Третій - становлення багатопрофільних кластерних утворень, що об'єднують як правило, підприємства різних галузей сфери туризму в межах компактної території, як адміністративно-територіальної одиниці [8].

Кожне кластерне утворення сфери рекреації та туризму може мати єдину інтегративну багатокомпонентну структуру. Компонентами є територіальна, функціональна, компонентна та організаційно-управлінська структури.

Межі кластеру окреслені місцезоташуванням усіх курортно-рекреаційних фірм, суміжних галузей та виробництв, організацій, які обслуговують кластер і між якими існують сильні зв'язки — як горизонтальні, так і вертикальні чи структурні.

До числа суб'єктів бізнесу, що забезпечують надходження ресурсів і приймають на себе виконання частини функціональних завдань при комплексному обслуговуванні відпочиваючого туриста, відносяться комплекс фірм і організацій, допоміжні виробництва, що забезпечують безперервну роботу провідної галузі кластера. Вони, власне, і формують економічний ландшафт курортно-рекреаційної території. Без підприємств інфраструктурного забезпечення навіть земля, багата природним лікувальним ресурсом, буде залишатися рекреаційною цілиною. До підприємств інфраструктурного забезпечення рекреації належать фірми, заклади та установи різних форм власності та господарювання:

— в галузі забезпечення послуг проживання — готелі, мотелі, кемпінги, міні-готелі домашніх господарств, що мають патенти з надання житлових послуг, як, утім, і ті, що поки його не мають через відсутність сертифікації та ліцензування подібних послуг на місцевому рівні; ремонтно-будівельні організації; пральні; комунальні служби;

— в галузі послуг харчування: підприємства харчування різних типів як у межах міст, так і безпосередньо на території курорту — ресторани, кафе, бари, їдальні; власні сільськогосподарські підрозділи курортних підприємств — підсобне господарство, аграрний цех та інші, що забезпечують курортні підприємства харчування необхідною сировиною та напівфабрикатами;

— в галузі послуг відпочинку та розваг — розважальні послуги на атракціонах на воді, в повітрі і на суші; ігрові форми розваг — казино, спортивні змагання, і ін.; морські круїзи і туристичні одноденні маршрути; інформаційні послуги Інтернету; культурні форми дозвілля — фестивалі, конкурси, концерти, послуги кіно, театрів, цирків, тощо. Досвід організації розваг та відпочинку напрацьований окремими

оздоровчими закладами регіону. Історично склалося так, що вітчизняні рекреаційні підприємства активніше розвивали санаторно-курортну справу, і в меншій мірі — комплекс рекреаційних галузей з надання відпочинку, відновленню витрачених духовних і фізичних сил у процесі якої-небудь діяльності: лікувально-оздоровчі, фізкультурно-оздоровчі, культурно-розважальні, природовідтворювальні форми діяльності при адекватному матеріально-технічному, інфраструктурному забезпеченні. Послуги відпочинку і розваг як для дітей, так і дорослих, виставковий бізнес, шоу-бізнес та інші стають об'єктом діяльності підприємницьких структур, що забезпечують потреби рекреантів не лише в лікуванні та профілактиці захворювань.

Тим часом, диверсифікованість діяльності, пов'язана з виходом на ринок нових послуг, продуктів, повинна активніше знаходити місце в стратегії курортно-рекреаційних підприємств, а також підтримуватися місцевою і регіональною владою. Більше того, світова й вітчизняна практика свідчать про те, що послідовно та професійно реалізований маркетинг продукту, пов'язаний із розвитком індустрії шоу-розваг, культурних програм тощо, стає визначальним для розвитку самих територій та міст. Варто взяти до уваги курортні міста Варадеро, Канни, Сопот, Варну, Сочі.

До суб'єктів, що формують систему вертикальних взаємозв'язків, відносяться торгові й інші посередницькі організації:

— транспортні фірми забезпечують вигоду часу, поставок. Серед транспортних компаній та підприємств до рекреаційного кластеру можуть бути віднесені аеропорт, морський пасажирський порт, мережа залізничного й автобусного сполучення;

— торгові фірми надають підприємствам-рекреаторам і рекреантам вигоду зручності місця придбання товарів і послуг; посередницькі фірми, що забезпечують даний сектор матеріалами, запасними частинами, іншими ресурсами;

— дистриб'юторські фірми представляють інтереси санаторно-курортного комплексу міста в інших регіонах і на зовнішніх ринках;

— маркетингові фірми реалізують комплекс послуг із просування курортно-рекреаційних послуг на нових і старих ринках, в тому числі міжнародних, надають рекламні послуги;

— ринок банківських послуг і фінансово-кредитний ринок забезпечує оптимальні умови банківського обслуговування підприємств і надання інвестиційних ресурсів.

У кластер курортної рекреації входять також сільськогосподарські підприємства регіону, що постачають рекреаторів сільгосппродукцією, а також переробні і виробничо-торгові підприємства міста і регіону, що забезпечують постачання продуктів харчування: сировини і напівфабрикатів, готової до вживання продукції.

Більшість учасників кластеру не конкурують між собою безпосередньо, просто вони обслуговують різні сегменти споживчого ринку. Так, курортні підприємства у функціональному плані розраховані як на надання послуг лікувального характеру, так і відпочинку, у той час як пансіонати, бази відпочинку, профілакторії, дитячі оздоровчі табори — переважно на лікувально-оздоровчі послуги, відпочинок і розваги.

Взагалі у рекреаційно-туристичній сфері взаємодіють точково-ареальні і лінійні елементи. До перших належать виробничі підприємства, установи сфери обслуговування, селітебні та природні об'єкти; до других - транспортні магістралі, мережі газо-, тепло-, електро- та водопостачання, водовідведення та інші спеціальні комунікації. Окремі з цих елементів об'єднуються у систему на основі зв'язків між ними. Ці зв'язки відіграють визначальну роль при виділенні структурних блоків кластеру.

Організаційна структура рекреаційного кластеру повинна спиратись на зв'язки та взаємозалежність між фірмами, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва послуг та інновацій.

Вибір і впровадження організаційної структури залежатиме від практичних підходів щодо ідентифікації конкурентного кластеру.

Загальні цілі та стратегія кластеру, як в цілому, так і для кожної його складової, визначається вищим керівництвом, що діє через директорат. Стратегічні плани розробляються групою розпорядників виробництва і потім затверджуються вищим керівництвом кластеру. Кожне відділення кластеру несе відповідальність за планування та контроль всієї діяльності. Штатні працівники на рівні кластеру забезпечують функціональне керівництво (фінанси, юрисдикція, технічне забезпечення, контролінг тощо) усіма складовими кластеру [6].

У складі кожного кластера повинна діяти юридично-аудиторська служба, котра дає можливість забезпечити комплексне юридичне обслуговування і постійний контроль за господарською діяльністю кластера в цілому. Доцільно буде ввести до складу кластера структуру, яка б забезпечувала маркетинговий супровід діяльності рекреаційних підприємств, розробляла б рекламну програму. Важливо те, що об'єднання багатьох компаній однієї рекреаційної спеціалізації дасть можливість учасникам кластера досить ефективно відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади та місцевого самоврядування, а також брати участь у великих інвестиційних програмах.

Сутність територіально-функціональної структури рекреаційно-туристичного кластеру також визначається за допомогою зв'язків.

Для відображення всебічних зв'язків у рекреаційно-туристичній сфері необхідно провести аналіз процесів функціонування елементів різних компонент, узагальнення можливих способів їх взаємодії між собою. Це насамперед:

- зв'язки в процесі використання курортно-рекреаційних ресурсів;
- зв'язки забезпечення умов функціонування туристичної інфраструктури та використання туристичного продукту;
- зв'язки використання кваліфікованої робочої сили;
- зв'язки використання туристичної інфраструктури за участю виробничих об'єктів, установ науки, обслуговування, управління, селітебних елементів;
- рекреаційні зв'язки, що формуються у процесі взаємодії селітебних елементів або місць застосування праці з природними об'єктами. Вони виникають під час переміщення людей від житлових зон до місць відпочинку і можуть мати безпосередній і опосередкований характер;
- зв'язки обслуговування і потоки кінцевих споживчих продуктів і послуг виникають між закладами обслуговування, селітебними елементами, а також місцями застосування праці;
- зв'язки використання природних об'єктів, оскільки вони спрямовані на використання в курортно-рекреаційній діяльності певного виду природного ресурсу;
- зв'язки з підготовки підвищення кваліфікації кадрів, що зумовлено посиленням рол людського чинника в усіх видах туристичної діяльності;
- зв'язки, що виникають у результаті наявності спільного управлінського об'єкта та об'єкта управління, що важливо для розв'язання проблеми управління кластерними утвореннями в сфері туризму;
- дуже важливо враховувати зв'язки, що виникають у результаті наявності спільного джерела екологічного впливу для розроблення заходів щодо регіонального використання природно-рекреаційного потенціалу регіонального кластеру сфери туризму.

Проте поліпшення функціонування регіональних кластерних утворень у сфері рекреації та туризму на основі раціоналізації зв'язків - найбільш прямий ефективний шлях [8].

Головною функцією рекреаційного кластера є продукування і виготовлення рекреаційних послуг.

У курортних містах виділяються організації, що забезпечують функціонування кластеру на основі пропозиції специфічних товарів та послуг: спеціальні навички, технології, інформацію, фінансовий капітал, виробничу та соціальну інфраструктуру [9].

Найважливішими рисами мережі надання рекреаційних послуг є такі: продукти вказаних підприємств є унікальними; виробничий процес характеризується відсутністю необхідності складування та зберігання готової продукції; постачання не потребує безпосереднього контакту з власниками ресурсів.

Функціонально-галузева структура рекреаційного кластера

складається з суми послуг, які надаються численними підприємствами (див. рис.1).

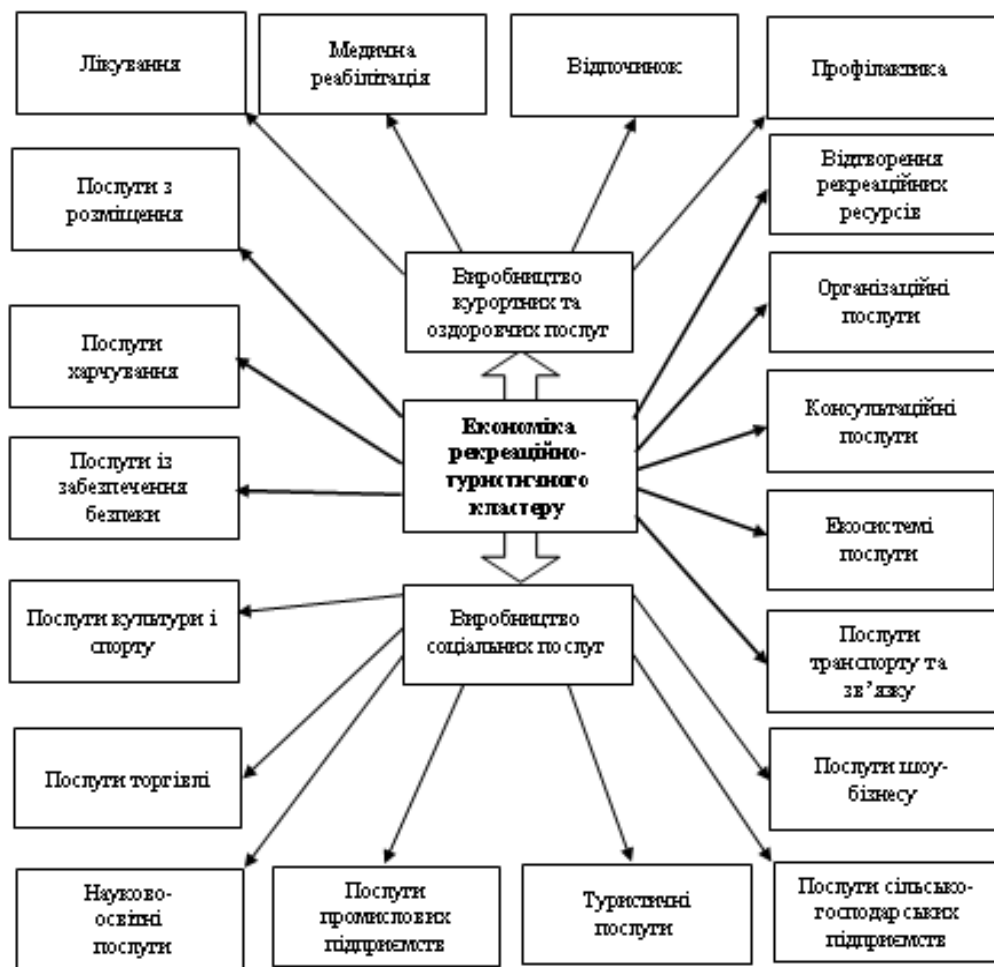

Рис.1 Функціонально-галузева структура рекреаційно-туристичного кластера

Слід зауважити, що за умови запровадження законодавчого та організаційно-економічного механізму функціонування рекреаційного кластера його функціонально-галузева структура буде значно удосконалена. Очевидно, що в перспективі актуальними для успішного функціонування рекреаційного кластера є такі складові, як рекреаційний маркетинг і реклама, інформаційні послуги, рекреаційний менеджмент, консалтингові послуги.

Отже, кластер є однією з привабливих форм організації рекреаційної діяльності, особливо в умовах становлення ринкових механізмів господарювання, оскільки об'єднує на добровільних і

взаємовигідних засадах суб'єктів економічної діяльності, що дозволяє їм успішно конкурувати на ринках різних рівнів; кластерні технології сприяють налагодженню взаєморозуміння між управлінськими структурами і бізнесовими колами у процесі вирішення соціально-економічних проблем певного регіону; рекреаційна галузь - приваблива сфера вкладання інвестицій, які даватимуть повнішу віддачу за умови створення регіональних рекреаційних кластерів; регіон має реальні шанси перетворитись в один з піонерних регіонів запровадження кластерних технологій у сфері рекреації та туризму [7].

Завдяки кластерам відбувається інтенсифікація інноваційної діяльності шляхом доступу до нових технологій і методів роботи; швидкого отримання інформації про нові підходи та спостереження за діяльністю інших фірм; спрощеного застосування новітніх технологій, оскільки учасники розташовані близько один від одного [5].

Створення туристичного кластера дає можливість оптимально використовувати ресурси, вдосконалювати організаційну структуру управління підприємствами, що входять у це об'єднання, тощо.

Потреби туристичної галузі зумовлюватимуть розвиток решти галузей і сфер діяльності, структуру їх підприємств і організацій, темпи випуску та якість продукції та послуг відповідно до міжнародних стандартів.

Об'єднання туристичних підприємств у кластер може сприяти ефекту синергії, який виникає в процесі спільної роботи підприємств і організацій та полягає в отриманні кращих результатів діяльності системи, ніж від функціонування окремих її складових.

Але для виваженого підходу до участі в туристичному кластері необхідно визначити не тільки його переваги, але і недоліки.

Так, наприклад, кластер може сповільнювати нововведення тому, що інколи групове мислення пригнічує нові ідеї, зменшує їх гнучкість.

Серед недоліків, можна виокремити і проблематичність розподілу прибутку між учасниками туристичного кластера. Проте його можна розподіляти між учасниками відповідно до суми вкладеного капіталу [5].

Напевно, зі змінами у соціальному, культурному чи політичному житті ефективність кластера може падати. Щоб цього не трапилось, кластери повинні розвинути до значних масштабів і рухатись у своєму розвитку у бік подальшого підвищення ефективності, зменшення ризиків. У процесі формування рекреаційного регіонального кластера слід орієнтуватись не тільки на політичні рішення, що вимагають концентрації ресурсів у головних галузях промисловості, але й враховувати потреби загальної інфраструктури або інших стратегічних завдань, вирішення яких позитивно вплинуло на розвиток всього економічного комплексу відповідного регіону.

Отже, на сьогоднішній день існує ряд проблем щодо формування

кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі регіонів України, які можна об'єднати у дві групи: теоретичні проблеми та прикладні проблеми. До теоретичних проблем слід віднести всі питання, пов'язані з формуванням теоретичних основ створення кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі регіону. Серед практичних проблем функціонування і формування кластерів можна зазначити недостатню відлагодженість механізмів узгодження інтересів учасників кластера та реалізацію їх через комплексні регіональні програми [4].

Таким чином, у рекреаційно-туристичній сфері кластерний підхід може забезпечити підвищення економічної ефективності господарської діяльності кластерів на регіональному рівні через розвиток та удосконалення рекреаційно-туристичної інфраструктури для формування якісних туристичних продуктів; створення та розвиток туристичних продуктів і територій у регіоні з урахуванням збереження навколишнього середовища та відродження природного потенціалу; розвиток підприємництва у туристичній сфері, підвищення якості та забезпечення конкурентоспроможності регіональних туристичних продуктів та пропозицій на світовому ринку послуг у сфері туризму.

Висновки. Отже, для України, яка прагне до європейської інтеграції, проблему конкурентоспроможності туризму на світовому ринку можна розв'язати за допомогою об'єднання зусиль окремих споріднених галузей та інституцій. Саме кластерна модель організації діяльності підприємств може бути інтегруючим елементом для таких галузей та інституцій, які об'єднують свої зусилля для того, щоб отримати синергетичний ефект від співпраці.

Література

1. Созаева Т.Х. Кластерная концепция устойчивого хозяйственного развития южного федерального округа // Региональная экономика, №25(82) – 2008. – С.12-18
2. Кузьмина Т.С. Кластерный характер региональных агросистем // Региональная экономика, №19(76) – 2008. – С.67-72
3. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід / С. Г. Нездоймінов. — Одеса: Астропринт, 2009. — 304 с.
4. Гоблик В.В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі // Автореф. дис. кандидата економічних наук / ДНУВЗ «Ужгородський національний університет» – Ужгород, 2009. – 24 с.
5. Музиченко-Козловська О.В. Переваги кластерної моделі розвитку туризму над іншими формами об'єднань // Проблеми науки, №3, 2009. – С. 21-26.
6. Семенов В.Ф., Балджи М.Д., Мозгальова В.М. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності // За редакцією В.Ф. Семенова.

Монографія. – Одеса: Вид-во «Optimum», 2008. – 201с., іл.

7. Семенов Василь, Мозгальова Валентина, Давиденко Ірина
Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону // Регіональна економіка, №3 – 2006. – С.78-89.

8. Стеченко Д.М. Наукова сутність процесу кластеризації в сфері туризму // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права – С.376-380. // <http://www.univer.km.ua/visnyk/684.pdf>

9. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій. – Донецьк: ІЕПД НАН України, ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. – 270 с.

Abstract

Dyshloviy I.M.

Question formation and functioning of clusters in the Recreation and tourist complex of the region

The paper considers the nature of recreation and tourist cluster formations - their goals, objectives and components; analyzed the organizational structure and system of relationships within the clusters, they are functional and sectoral structure, lists the advantages and disadvantages of cluster approach to the development of recreation and tourism in the region.